

Тюленев С. А.
*аспірант кафедри управління персоналом та економіки праці
Інституту підготовки кадрів
Державної служби зайнятості України*

Tiulenev S. A.
*Postgraduate Student of the Department of Personnel Management and
Labour Economics of the Institute of Training of Public
Service Employment of Ukraine*

МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ

THE MECHANISM OF REGULATION OF THE LABOUR MARKET IN CONDITIONS OF SYSTEM CRISIS

Анотація. У роботі розглянуто основи побудови сучасного механізму регулювання ринку праці з урахуванням негативних проявів системної кризи. Спираючись на аналіз ступеню впливу її складових (економічної, політичної, соціальної, демографічної, культурної), обґрунтована необхідність перегляду ступеню втручання держави в регулювання ринкової поведінки. Базуючись на методологічних підходах класичних та сучасних наукових шкіл, уточнено сутність та взаємозв'язок державного, договірного регулювання, саморегулювання ринку праці. Розглянуто складові механізму регулювання ринку праці. Представлено авторське визначення мети регулювання та функціонального забезпечення її реалізації. Уточнено зміст суб'єктів, об'єктів, принципів, методів (засобів), інструментів впливу на ринок праці. Багатогранність механізму регулювання ринку праці обумовлює доцільність посилення державного впливу для подолання наслідків системної кризи.

Ключові слова: системна криза, ринок праці, механізм регулювання, державне регулювання, договірне регулювання, саморегулювання.

Вступ та постановка проблеми. В Україні протягом останніх років спостерігається різке посилення кризових явищ: збільшується розмір тіньової економіки, нарощуються інфляційні процеси в кредитній, фінансовій, банківській сферах, які підсилюються воєнними діями на сході України, знижується ділова активність, збільшується міграція робочої сили у країни близького й далекого зарубіжжя, виникають проблеми працевлаштування внутрішньо переміщених осіб Донецької та Луганської областей тощо.

Криза має системний характер, бо охоплює економічну, політичну, соціальну, демографічну, культурну сфери. У таких умовах суспільство (в особі держави) має взяти на себе функції регулювання ринкової поведінки взагалі та ринку праці зокрема [1].

В Україні останнім часом було прийнято доленосні документи, які направлені на призупинення кризових явищ та вихід на новий етап соціально-економічного розвитку. Це, по-перше, ратифікація Угоди про асоціацію з ЄС і затвердження урядом Плану заходів з її імплементації в період до 2017 р. та, по-друге, презентація Президентом України «Стратегії реформ-2020» [2].

Для того щоб реформи були функціонально життєздатними, державі необхідно сконцентрувати зусилля на критично важливих напрямках, одним із яких є створення дієвого механізму регулювання ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних основ державного регулювання ринку праці, у тому числі аналізу сутності, активних і пасивних форм, функцій державного регулювання з точки зору практики, присвячено науковій праці Васильченко В., Дідківської Л., Одінцової Г., Шевченка Л. Питанням механізму функціонування та засадам регулювання ринку праці в теоретичному та приклад-

ному аспектах присвячено наукові праці Маршавіна Ю. [3, с. 21–22]. Удосконаленням механізмів та пріоритетів державного регулювання займаються Дружиніна В. [4, с. 67–71], Джегур Г. [5, с. 170], Дутчак І. [6, с. 106–112], Міненко В. [7, с. 7–11], Терно А. [8] та багато інших дослідників. Але поза їхньою увагою залишається розробка концепції поєднання механізмів регулювання, саморегулювання і договірного регулювання ринку праці.

Метою даної роботи є узагальнення теоретичних основ регулювання й саморегулювання ринку праці, розробка теоретико-методологічних підходів до формування єдиного механізму регулювання, саморегулювання і договірного регулювання ринку праці для подолання негативних проявів системної кризи.

Результати дослідження. Термін «системна криза» часто вживається для характеристики багатьох складних систем (технологічних, соціально-економічних, політичних, екологічних, організаційних тощо). Як правило, його розглядають у двох аспектах: перший – наявність складної структури причинно-наслідкових зв'язків не дає змоги вирішити одну проблему без вирішення сукупності проблем; другий – цілі всієї системи та правила взаємодії окремих частин не можуть бути підмінені цілями та інтересами будь-якої підсистеми.

Системна криза – це такий різновид кризи, яка породжується самою системою і яка не може бути подолана на основі сукупності власних ресурсів системи. Системна криза виражається в тому, що принципи, на яких вона базується, через ланцюг причинно-наслідкових зв'язків породжують явища в самій системі та (або) в навколишньому середовищі, які сприяють непридатності системи або можуть повністю її знищити.

Системна криза в Україні підсилює нагальну потребу вдосконалення діючого механізму регулювання ринку

праці в усіх його багатогранних напрямках. Насамперед необхідно уточнити сутність державного регулювання й саморегулювання ринку праці.

Термін «регулювання» (від лат. *regulare* – підпорядковувати відповідному порядку, правилу, упорядковувати) трактується в літературних джерелах як здійснення цілеспрямованого впливу на соціально-економічну систему (окремі складові системи).

Механізм (від грец. *mechane* – система тіл) призначена для перетворення руху одного або декількох тіл в необхідні рухи інших тіл.

Використання терміну «механізм» при дослідженні ринку праці не випадкове, оскільки перший виражає повною мірою поняття цілісності, значення кожного елементу, структури, можливості взаємодії та взаємозв'язку, порушення яких призводить до зміни стрункості всієї системи та її складових. Поняття «механізм» глибоко та змістовно характеризує перебіг ринкових процесів у суспільстві. Він показує динаміку, засоби й характер переходу від одного стану системи до іншого.

Механізм регулювання ринку праці – це сукупність нормативних, законодавчих чи колективно-договірних актів, якими керуються партнери при реалізації політики зайнятості. Механізм регулювання ринку праці охоплює перелік економічних, соціальних, психологічних факторів, які визначають функціонування ринку праці. У вітчизняній науковій літературі, присвяченій проблемам регулювання ринку праці, відсутній єдиний підхід до цього напрямку.

Як правило, регулювання ринку праці розглядають як взаємоузгоджену роботу уряду, територіальних органів влади, спілки роботодавців, профспілок і керівників підприємств. Більшість науковців стверджують, що сучасний механізм регулювання ринку праці – це поєднання ринкового механізму саморегулювання економічних процесів і системи заходів державного сприяння зайнятості [3, с. 21].

Деякі дослідники стверджують, що механізм державного регулювання необхідно розглядати як сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, за допомогою яких виконуються взаємопов'язані функції для забезпечення безперервної, ефективної дії відповідної системи (держави) на підвищення функціонування економіки [4, с. 67–71].

При розмаїтті наукових підходів до проблеми регулювання ринку праці необхідно чітко визначити в даному механізмі місце й роль договірному регулюванню ринку праці, яке передбачає приведення генеральних, галузевих, територіальних угод, колективних й трудових договорів до сучасних умов системної кризи.

Механізм регулювання ринку праці в умовах системної кризи має охоплювати мету, функціональне забезпечення реалізації мети, суб'єкти, об'єкти, принципи, методи (засоби), інструменти впливу.

Враховуючи теоретичні здобутки щодо постановки мети регулювання ринку праці в умовах системної кризи, необхідно структурувати поєднання механізмів регулювання, саморегулювання і договірному регулюванню ринку праці. Тоді мету регулювання ринку праці в умовах системної кризи можна сформулювати як чітке визначення пропорцій державного регулювання, саморегулювання та договірному регулюванню ринку праці, обґрунтування граничного рівня втручання держави в процеси регулювання для вирішення багатогранних питань зайнятості населення і соціального захисту безробітних.

Суб'єктами регулювання ринку праці є державні установи, організації та посадові особи, які формують державну політику, здійснюють цілеспрямований регулю-

вальний вплив на соціальні процеси у сфері ринку праці та трудових відносин відповідно до делегованих їм народом повноважень.

Об'єктами регулювання ринку праці є соціально-трудова відносина між працівником і роботодавцем на підставі діючого законодавства України та договірному регулювання цих відносин.

Принципи регуляторної політики держави на ринку праці, методи та інструменти їх втілення ретельно розглянуті вітчизняними науковцями в численних працях, присвячених даній проблемі.

Функціональне забезпечення реалізації мети регулювання ринку праці не розглядається в науковій літературі як цілісна система. Досліджуються лише функціональні підсистеми регулювання ринку праці, а саме: формування ринку праці, управління виробництвом, розподілом і використанням робочої сили.

В умовах системної кризи в Україні необхідно чітко визначити функції регулювання ринку праці. Найбільш правильним підходом є розгляд регулювання ринку праці як сукупності функцій управління, які здійснюються державними органами влади та підприємцями з метою збалансування попиту й пропозиції робочої сили.

Оскільки метою регулювання ринку праці є досягнення повної, продуктивної та вільно обраної зайнятості, то в процесі регулювання в рамках соціально-економічної кризи необхідно вирішувати такі планові завдання. Першим завданням є виявлення довгострокових перспектив розвитку ринку праці за допомогою реорганізації системи планування відповідно до викликів, які постали перед Україною сьогодні. Друге завдання (короткострокові та середньострокові плани) – чітке визначення заходів, спрямованих на подолання негативних наслідків кризових явищ в економіці, створення нових робочих місць, насамперед для учасників АТО та внутрішньо переміщених осіб (ВПО), уникання масових звільнень працюючих, у тому числі подовженого безробіття. Заходи громадського впливу на ринок праці повинні враховувати інтереси працівників і роботодавців.

Організація регулювання ринку праці повинна охоплювати організацію роботи Державної служби зайнятості в умовах її повної перебудови, організацію реєстрації безробітних громадян за допомогою загальнонаціональної бази даних, організацію соціального захисту населення, у т. ч. учасників АТО та ВПО, професійне навчання безробітних за допомогою соціальних програм, що фінансуються зарубіжними партнерами, використання сучасних HR-технологій, у тому числі організацію психологічної підтримки учасників бойових дій, волонтерів, переселенців тощо.

В умовах економічної кризи можна запровадити конкурсне субсидування роботодавців, що захопить їх створювати нові та зберігати наявні робочі місця, збільшувати кількість працюючих, підвищувати ефективність виробництва та використання робочої сили [9, с. 104–105].

Мотивація регулювання ринку праці повинна передусім вирішувати проблеми встановлення обґрунтованого розміру мінімальної заробітної плати, яка відповідає сучасним кризовим явищам в економіці, пов'язаним із падінням життєвого рівня населення внаслідок інфляції, зменшення рівня єдиного соціального внеску (з 01.01.2016 р. загальна ставка ЄСВ зменшена до 22%), економічного й соціального обґрунтування оптимального розподілу доданої вартості на працю та капітал, гармонізацію стандартів і норм праці відповідно до міжнародних норм, зменшення розбіжності між високооплачуваними та низькооплачуваними працівниками, впровадження норм Європейської соціальної хартії щодо формування

гарантій у сфері оплати праці, вдосконалення системи пенсійного забезпечення, дотримання норм Конституції України щодо єдиного підходу до пенсійного забезпечення громадян України, у т. ч. які проживають на тимчасово окупованих територіях, формування загальнонаціональної поваги до суспільно корисної праці як основи духовної сфери особистості, створення умов для професійного і кар'єрного зростання найманих працівників.

Контроль результатів регулювання ринку праці повинен включати виконання всіх управлінських функцій регулювання ринку праці та їх складових.

Висновки. Таким чином, регулювання ринку праці в умовах системної кризи є невід'ємною частиною реформування всього національно-економічного механізму. Системна криза в Україні підсилює нагальну потребу вдосконалення діючого механізму регулювання ринку праці в усіх його багатограних складових. Необхідно визначити мету, функції, уточнити принципи, методи, інструменти самого механізму з посиланням на прояви системної кризи.

Серйозної перебудови потребує договірне регулювання ринку праці в період системної кризи, а саме: раціональне сполучення державного та договірного регулювання; чітка спадкоємність угод різних рівнів; роз'єднання в часі й просторі укладання галузевих, територіальних угод із колективними договорами, що дасть можливість основні питання оплати праці включати в колективні договори після прийняття тарифних угод; визначення та розмежування в законодавстві понять «генеральна угода», «тарифна угода», що дасть змогу конкретизувати їх структуру й зміст, не допустити дублювання в колективних договорах; закріпити в законодавстві механізм і порядок укладання тарифних угод, особливо галузевого (міжгалузевого) рівня; розмежування обов'язків сторін соціального діалогу відносно зайнятості, охорони праці, гарантій, компенсацій тощо [10, с. 53–54].

Усе це потребує серйозних науково-практичних розробок, реального соціального діалогу всіх суб'єктів із метою побудови дієвого механізму ринку праці, здатного до гнучкого реагування на всі виклики сучасності.

Список використаних джерел:

1. Лібанова Е.М. Пошуки можливостей подолання системної кризи в Україні / Е.М. Лібанова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svitppt.com.ua/download.html?id=6831>.
2. «Стратегія реформ-2020» / Офіційний сайт Президента України, 25 вересня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.president.gov.ua/news/31289.html>.
3. Маршавін Ю.М. Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу : [монографія] / Ю.М. Маршавін. – К. : Альтерпрес, 2011. – 396 с.
4. Дружиніна В.В. Механізм державного регулювання ринку праці: теоретичний аспект / В.В. Дружиніна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 4. – Т. 4. – С. 67–71.
5. Джегур Г.В. Державний механізм регулювання зайнятості населення та принципи його формування / Г.В. Джегур // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. - № 9(88). – С. 170.
6. Дутчак І.Б. Структура та функції механізму державного регулювання фармацевтичного ринку в Україні / І.Б. Дутчак // Наукові записки. – 2007. – № 2(12). – С. 106–112.
7. Міненко В.Л. Теоретико-методологічні засади узгодження взаємодії механізмів державного регулювання і саморегулювання ринку праці / В.Л. Міненко // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 3(42). – С. 7–11.
8. Терно А.В. Регулювання ринку праці в умовах інноваційної моделі розвитку економіки / А.В. Терно [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://orcid.org/0000-0002-3774-8771>.
9. Чернявська Ю.Б. Економічні важелі механізму державного регулювання ринку праці в Україні / Ю.Б. Чернявська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 8(75). – С. 104–105.
10. Лутай Л.А., Тюленев С.А. Регулювання ринку праці в умовах системної кризи / Л.А. Лутай, С.А. Тюленев // Ринок праці та зайнятість населення : зб. наук. праць ІПК ДСЗУ. – 2015. – № 3(44). – С. 48–54.

Анотація. В работе рассмотрены основы построения современного механизма регулирования рынка труда с учетом негативных проявлений системного кризиса. Опираясь на анализ степени влияния его составляющих (экономической, политической, социальной, демографической, культурной), обоснована необходимость пересмотра степени вмешательства государства в регулирование рыночного поведения. Базируясь на методологических подходах классических и современных научных школ, уточнена сущность и взаимосвязь государственного, договорного регулирования, саморегулирования рынка труда. Рассмотрены составляющие механизма регулирования рынка труда. Представлено авторское определение цели регулирования и функционального обеспечения ее реализации. Уточнено содержание субъектов, объектов, принципов, методов (способов), инструментов влияния рынка труда. Многогранность механизма регулирования рынка труда обуславливает целесообразность усиления государственного воздействия для преодоления последствий системного кризиса.

Ключевые слова: системный кризис, рынок труда, механизм регулирования, государственное регулирование, договорное регулирование, саморегулирование.

Summary. The paper considers the foundations of building a modern mechanism for the regulation of the labour market taking into account the negative manifestations of a systemic crisis. Based on the analysis of the degree of influence of its components (economic, political, social, demographic, cultural), the necessity of revision of state intervention in the regulation of market conduct. Based on the methodological approaches of classical and modern scientific schools, clarified the nature and relationship of state, contractual regulation, self-regulation of the labour market. The components of the mechanism for the regulation of the labour market are considered. Presents the author's definition of the purpose of the functional regulation and ensure its implementation. Clarifies the meaning of subjects, objects, principles, methods (ways), instruments of the labour market. The versatility of the mechanism for the regulation of the labour market determines the appropriateness of the strengthening of the state influence the consequences of the systemic crisis.

Key words: systemic crisis, the labour market, the mechanism of regulation, state regulation, contract regulation, self-regulation.